

Älvsborgs lösen

År 1570 nödgades Sverige betala 150.000 riksdaler till Danmark för att återfå den förlorade fästningen Älvsborg. Därvid fick allmogem betala 1/10 av allt lösöre. Ännu hårdare ingrepp i befolkningens existens gjordes, när landet 1613 nödgades utbetala 1 mill. daler silvermynt inom sex år, uppdelat på fyra terminer, för att även denna gång återfå samma fästning samt landområden i Västergötland, vilka danskarna intagit. Kronan åtog sig att betala 32 % av statens inkomster, men resterande belopp uttogs genom extra uttaxering. T. o. m. drängar och pigor fick erlægga en respektive en halv riksdaler silvermynt, vilket var mycket pengar den tiden, då en häst värderades till sju mark och en tunna råg till en riksdaler. Genom samlade ansträngningar kunde beloppet skrapas ihop (1 daler = 4 mark, 1 mark = 8 öre).

Som exempel på denna påлага uppgick den för första terminen 1613 till följande belopp i Björna:

Kyrkoherden i Själevad	23 daler Riks
Kapellpredikanten i Själevad	12 » silver
<i>Björna:</i>	
Bonden Erik Ersson	3 » »
son	6 mark silver
dotter	3 » »
Hustru Karin Maria med dotter ..	6 » »
<i>Björnsjö:</i>	
Bonden Mats Jonsson	3 daler silver
Bonden Olof Jonsson	3 » »
<i>Gide:</i>	
Hustru Brita Maria med dotter ..	6 mark silver
<i>Leding:</i>	
Hustru Brita Maria med son och piga	9 » »
<i>Hemling:</i>	
Bonden Måns finne	6 » »
<i>Movattnet:</i>	
Bonden Clement Svensson	2 » Riks
hustru Karin	6 mark silver
dotter	3 » »
<i>Mattarbodum:</i>	
Bonden Olof Ersson	2 daler silver

För tredje terminen år 1616 redovisas i de sju björnabyarna två fulla hjonelag och sex 1/3 hjonelag samt en piga. Till saken hör att i riksdagens beslut år 1613 föreskrevs bl. a., att bönder i allmänhet skulle betala två riksdaler, och denna bestämmelse förtydligas sålunda: »Och der flere sittia på ett hemman för skatt och skull så skall hwart hionelag gifwa så mycket sielfwe så mycket som Bonden -- --».

I slutet av 1500-talet och det första årtiondet av 1600-talet drabbade pesten socknen. Den hade kommit till Gävle 1581 och spred sig norrut. Detta jämte de nödår, som inträffade på 1580- och 1590-talen, gjorde att befolkningen drabbades hårt. Hemling tycks ha varit mest utsatt, och byn höll på att dö ut. Den inflyttade Måns finne var under flera årtionden i början av 1600-talet den ende, som betalade skatt i byn. Själv brukade han endast ett halvt ödehemman. Byns övriga jordbruk var f. ö. öde.

Nödår var vanliga företeelser på 1600- och 1700-talen, och de satte sina spår i jordeböcker och skattelängder. Särskilt svåra nämns nödåren 1688–1695. Det sista av dessa år kallas för *det stora svartåret*, då nästan all säd frös bort.

Därtill kom de ofta återkommande krigen. Värst led befolkningen under *30-åriga kriget*, som pågick under förra hälften av 1600-talet, och *det stora nordiska kriget* de två första årtiondena av 1700-talet.

1640 års jordebok:	Kvartalsskatt:			
Björna:	1 1/3 mantal.	4 daler	10 2/3 skålpund smör	
Björnsjö:	5/6 »	2 » 16 öre	4 » »	
	13/48 av byn var öde och obesutten.			
Gide:	3/4 mantal	2 daler 8 öre	6 skålpund smör	
Leding:	1/2 »	1 » 16 »	4 » »	
Hemling:	1 »	3 »	8 » »	
	Halva byn öde och obesutten.			
Movattnet:	13/24 mantal	1 daler 20 öre	4 1/3 skålpund smör	
Mattarbodum:	3/4 »	2 » 8 »	6 » »	
	7/12 av byn öde och obesutten.			

Vid den tidpunkten var alltså byarna Björnsjö, Hemling och Mattarbodum hårdast drabbade. Efter kriget återhämtade sig befolkningen rätt snart, ty 1663 nämnes endast ett ödehemman i Mattarbodum. 1701 finns två åboar i Hemling och dessutom *ett ödehemman*.

Än värre blev det i slutskedet av *det stora nordiska kriget*, ty genom dess långvarighet med dålig krigslycka hade många av den yngre manliga befolkningen utskrivits till krigstjänst. Resultatet av detta blev decimerad befolkning och många ödehemman.

1718 års jordebok

Björna:	Nr 1. Johan Christoffersson, man, hustru och 1 piga.
	» 2. Öde.
	» 3. Erik Ersson, mannen, 2 gossar, 1 piga. Hustrun död.
	» 4. Öde.
Björnsjö:	» 1. Jon Johansson, mannen, 1 piga, 1 inhyses
	» 2. Erik Ersson, man, hustru och 1 piga.
	» 3. Olof Nilsson, man, hustru och 1 piga.
Gide:	» 1. Salomon Jonsson, man, hustru och 1 dotter.
	» 2. Christoffer Clementsson, man, hustru och 1 dotter.
Leding:	» 1. Måns Johansson och 1 inhyses kvinna. Hustrun troligen död.
Hemling:	» 1. Hemmanet öde.
Movattnet:	» 1. Öde.
	» 2. Erik Johansson med 2 döttrar.
Mattarbodum:	» 1. Hustru och 1 piga.
	» 2. Hustru och 1 piga.

Jordeboken talar sitt tydliga språk. Bakom de torra uppgifterna döljer sig säkert mycken nöd och många umbäranden. Äldre män och kvinnor fick dra sig fram så gott det gick. Aldrig har väl byarnas befolkning varit så låg som vid den tiden. De hemmavarande var alltså 9 män, 7 hustrur, 6 döttrar (över 15 år), 7 pigor och 2 inhyses kvinnor jämte barn under 15 år. Hur många män som återvände från kriget, är ej bekant. En del hade väl stupat eller hamnat i fångenskap.

Efter kriget skedde en påtaglig folkökning, och mera ordnade förhållanden inträdde, vilket belyses av följande:

År 1740 fanns 18 hemmansrökar, 1750 21, 1760 24 och 1767 uppgick befolkningen i de sju byarna till 165 personer fördelade på 32 hushåll. Till detta kommer att från tiden omkring 1750 började en nybyggarverksamhet av stora mått, vilken kom att omdana socknens struktur. För detta redogöres senare.

Från Laurentius Östlunds arkivariska sockenbeskrivning över Björna 1851 har författaren gjort följande utdrag, vilket kan ha allmänt intresse:

»Boskapen vallas vanligen av gossar och flickor om c:a 15 år samt stundom av någon äldre piga. Varje bonde underhåller mestadels ett vallhjon, men under ofredligare tider, som det heter i allmogens språk, dvs då rovdjuren visa sig, måste dessa vallhjon biträdas av någon äldre mansperson, helst en skicklig jägare. Då varje by vanligen utgör ett s. k. vallhjonselag, så lämnas detta biträde merendels turvis av var och en hemmansägare.

Omkring klockan sex på morgonen samlas boskapen sommartid på en bestämd plats för att utföras på bete. Varje vallhjon är försedd med en mindre »kont» förfärdigad av näver, vari nödig mat för dagen är inlagd. Därtill ett s. k. »tuthorn», förfärdigat antingen av bockhorn eller näver eller ock en s. k. »lur», som är gjord av gran och till formen liknande en klarinett. Med dessa instrument, vilka flickorna vanligen anses hantera bättre än gossarna, låta vallhjonen då och då höra av sig. En gammal sägen är, att ljudet av horn och lur ej låter gott i Nalles öra. När boskapen är samlad, föres den i skogen åt vissa bestämda håll, turvis för varje dag stundom ända till 1/2-3/4 mil från hemmet. I spetsen går vanligen någon av flickorna, som har god röst, och lockar efter sig boskapen, som av de övriga vallhjonen pådrivas.

Att en stilla sommarmorgon från lämpligt ställe, t. ex. en höjd, betrakta en sådan färd, varvid växelvis höres förelöparens lockande och de andra vallhjonens uppmuntringsrop, de blandade ljuden av barnen och lurarnas toner, skällornas skrammel och hundarnas skall, boskapens läten och vallgossarnas skott, saknar ej sitt behag och inger en förmånlig inställning till herd livet. Man kunde därav

tycka, att Nalle nu ej gärna skulle våga sig fram, men han har inte heller så bråttom, han hoppas ändå få något gott till kvällen. Framkommen till den för dagen bestämda trakten börjar boskapen söka bete, varvid hjorden sprider sig åt alla håll. Björnen passar på bästa tillfälle att rusa fram, slår ofta ner flera kreatur, vanligen de vackraste och fetaste.

Hästarna vallas aldrig utan släppas fritt i skogen, var och en av de äldre är försedd med en skälla. De samlas vanligen i större och mindre hopar och är alltid mycket vaksamma och försiktiga. Till viloställe utväljas de merendels någon upphöjd plats. Några av de äldre hästarna vakta här, och de står tätt intill varandra med huvudena åt olika håll. Vid minsta buller ge de tecken antingen genom gnäggande eller genom att skaka skällorna, vid vilken signal det snart blir livlig rörelse i hela hjorden.»

I det följande skall ges en kort beskrivning av de sju äldsta byarna utan anspråk på fullständighet. Eftersom kyrkobokföringen ej påbörjades förrän 1686, och uppgifterna f. ö. är svårgripbara, har författaren uteslutit att närmare följa de olika släkternas öden tillbaka i tiden. Många gamla aktstycken från 1800-talet och tidigare har också kommit bort, bl. a. genom eldsvådor.